

Lado Planko

Obiskoval je OŠ Mihe Pintarja Toleda, maturiral na gimnaziji v Celju in študiral angleščino in francoščino na FF UL. Med letoma 1979 in 1985 je ob delu študiral kitaro na Visoki šoli za glasbo v Gradcu. Kitaro je poučeval v letih 1976–1987 na glasbeni šoli Frana Koruna Koželjskega Velenje, 1986–1995 v Judenburgu in 1988–1995 v Knittelfeldu (Avstrija). Od 1995 do upokojitve 2013 je bil zaposlen kot vodja knjižnice Kulturnega centra Ivan Napotnik in organizator knjižničnih prireditev, po osamosvojitvi knjižnice kot pomočnik direktorja za program.

Je avtor vrste izvirnih člankov v časopisih, zbornikih in monografijah. V študentskih letih je bil sodelavec Radia Študent, med 1969 in 1972 udeleženec študentskega gibanja, nekaj ima objav v Tribuni in Problemih. Prevaja iz angleščine, francoščine, nemščine in hrvaščine.

Med letoma 1996 in 2001 je kot vodja knjižnice vodil digitalizacijo knjižničnega poslovanja, pripravil programske zasnove novih knjižnic v Šoštanju (1997 in 2000), Velenju (2002 in 2005) in Šmartnem ob Paki (2009). Kot urednik in avtor je leta 2009 pripravil zbornik ob 75-letnici velenjske knjižnice Knjižnice na Šaleškem, leta 2012 pa po več kot desetletnem premoru obudil zbornik Šaleški razgledi.

O NASTANKU IMENA VELENJE

O naseljenosti Šaleške doline na prehodu iz starega v srednji vek, tj. v stoletjih pred prihodom Slovencev in po njem ni prav veliko materialnih

dokazov, to pa ne pomeni, da o tistem času ne vemo ničesar. Načeloma in vnaprej ni mogoče izključiti nobene od razlag nastanka imena Velenje (na kratko jih povzemamo v nadaljevanju), verjetnejša pa se nam zdi razlaga, ki temelji na kontinuiteti poimenovanja, katere pogoj je seveda kontinuiteta poselitve: ko v času prihoda naši predniki na širšem območju Velenja ne bi naleteli na nikogar od staroselcev, bi jim obstoječa ledinska imena ostala neznana, zato bi »izumili« nova, drugačna. Tako pa so jih prevzeli, jih prilagodili svojemu jeziku in uporabljali naprej. Iz današnjih imen je s pomočjo zgodovinskih dejstev in jezikovnih mehanizmov mogoče sklepati na izvor teh imen in rekonstruirati njihov nastanek.

Za izhodišče bomo vzeli Peutingerjevo tabulo, <https://tabula-peutingeriana.de/index.html>, zemljevid, nastal 1265 kot kopija starejšega zemljevida rimskih cest, ki kaže večji del Evrope v 4. ali na začetku 5. stoletja¹. Na njem je približno na pol poti med Celeio (Celjem) in Colationo (Starim trgom pri Slovenj Gradcu) vrisana poštna postaja **Upellis**; o tem, od kod ime **Upellae**, pozneje. Ležala je 13 rimskih milj (1 r.m. = 1479 m) ali 19,227 km od Celeie oz. 16 rimskih milj (23,664 km) od Colatione.



*Izrez iz
V. segmenta
Peutingerjeve
tabule*

¹ <http://www.tabula-peutingeriana.de>, pregl. 16.9.2011

Če si pogledamo objavljene zapise na to temo, gre najprej spomniti na članek arheologa Jaroslava Šašla »Upellae – Vitanje?«², ki je v nasprotju z do tedaj prevladujočim mnenjem postavil hipotezo, da je postaja Upellae stala nekje na območju današnjega Velenja, ne pa na območju Vitanja, ter na članka Jožeta Hudalesa »Velenje v rimskih časih« in »Kakšno je bilo Velenje v rimskih časih«.^{3,4} Tudi podpisani sem v Šaleških razgledih 14 že pisal o tej temi; pričujoči članek je razširjeno poglavje o jezikovnem dogajanju, ki je privedlo do današnjih imen.⁵

Jaro Šašel z omenjenim člankom temeljito spremeni percepcijo rimskega dogajanja na tem koncu Štajerske oz. Slovenije in pripravi osnovo za nadaljnje osvetljevanje tega časa in prostora, iz katere črpamo še danes. Svoje videnje ceste med Celeio in Colatiom kot delom povezave med Celeio in Virunom (Gospo Sveto) temelji najprej na geografsko-topografskih značilnostih in na primerjavi obeh oz. vseh variant, saj vitanjska in velenjska nista edini. Širše območje, kjer bi lahko stala poštna postaja Upellae, zameji s Hudinjo na vzhodu in Savinjo na zahodu. Prav tako tematizira gospodarsko ozadje posameznih lokacij skupaj z njihovo rastjo v upravná središča ter smotrnost cestnih povezav med njimi, kar pogojuje funkcionalnost obeh momentov. To ga privede do verjetne trase Celje-Babno-Medlog-Pernovo-Šentjanž-Stara vas-Škale-Plešivec-Metulov vrh/Graška gora-Sv. Lená-Šmiklavž-Stari trg.

² Šašel, Jaro. »Upellae - Vitanje?«. *Zgodovinski časopis*, 1954/1-4, str. 125-130

³ Hudales, Jože. »Velenje v rimskih časih -...«. *Naš čas*, 1., 8. in 15.2.1980 <https://dlib.si/results/?euapi=1&query=%27keywords%3dna%C5%A1+%C4%8Das%2c+01.02.1980%2c%27&sortDir=ASC&sort=date&pageSize=25> from <http://www.dlib.si>, pregl. 1.10.2021

⁴ Hudales, Jože. »Kakšno je bilo Velenje v rimskih časih«. *Šaleški razgledi 2 - Prispevki k zgodovini Šaleške doline*. KC IN Velenje, Titovo Velenje, 1989, str. 9-17

⁵ Planko, Lado. »Upellae«. *Šaleški razgledi 14*. Knjižnica Velenje, Velenje, 2017, str. 175 ff.

V zvezi z variantami imena pojasnjuje obliko *Upellis* (6. sklon – ablativ množine, ki mdr. odgovarja na vprašanje, od kod); ta je enaka v latinski a-sklanjatvi in o-sklanjatvi, kar bi dopuščalo v imenovalniku množine tako *Upellae* (ž.) kot *Upelli* (m.) oz. *Upella* (sr.), in priznava, da je morala (cit.) »predrimska oznaka naselja (...) latinsko uho spominjati na plurale tantum«⁶, ne tematizira pa, kot tudi nihče pred njim, odločitve ravno za žensko obliko imena. Dalje ugotavlja, da se ime pojavlja samo tu in v nobenem drugem dokumentu, potem ko ga A. Holder⁷ brez posebnega dokazovanja prišteva h keltski jezikovni skupini. Prav tako ne bi smeli pustiti ob strani možnosti, da gre za poimenovanje po rodu ali stanovsko ime, vendar odločitev o tem prelaga na bodoče jezikovne in arheološke raziskave. Cesto samo datira že v čas Klavdija (10 pr.n.št.–54 n.št.), predvsem denarne najdbe pa pričajo o tem, da so jo uporabljali še v 5. stoletju.

Iz bogatih opomb k članku je razvidno, da so se zgodovino pisci pred njim večinoma nagibali k vitanjski varianti, vendar brez prepričljivih utemeljitev, celo brez vsakega dokaza. Izjemi sta – tudi brez utemeljitve – Reichard⁸, ki je postajo domneval na razvalini Gorica (= na Eckensteinu?) pri Velenju, in Friedrich Pichler⁹, ki je Velenje dopuščal kot eno od možnih lokacij. Postajo so domnevali še na drugih lokacijah, npr. nad Šempetrom v Savinjski dolini ali celo v Norei, t.j. južno od prelaza Neumarkter Sattel, ki vodi s Koroške v zgornjo dolino Mure.¹⁰ Cesto so podobno locirali na

⁶ Če sodim po lastnem primeru, se naša ušesa ne razlikujejo prav dosti od latinskih. Op. L.P.

⁷ A. Holder. *Alteltischer Sprachschatz*, Leipzig: Teubner, 1896–1913. Cit. po Šašel, op.cit., str. 128

⁸ Reichard. *Thesaurus Topographicus*. Norimb., 1824. Cit. po Šašel, Jaro, op.cit., str. 127

⁹ F. Pichler. *Austria Romana*. Leipzig, 1902-1904, str. 201. Cit. po Šašel, Jaro, op.cit., str. 128

¹⁰ B. Fr. Graesse. *Orbis Latinus*. Berlin 1902, str. 315, cit. po Šašel, Jaro, op.cit., str. 128, in preverjeno na <https://archive.org/details/orbislatinuslexi0000gras/page/356/mode/1up?q=Upellae>.

več vzporednih trasah, npr. Celje-Lemberg-Dobrna-*Upellae* (a ne v Vitanju!)-Stari trg ali Škofja vas-Dobrna-Šentvid nad Valdekom (tudi ne skoz Vitanje!)-Stari trg. Hkrati Šašel opozori na majavost vitanjske hipoteze zgolj zaradi kolportirane oddaljenosti od Celeie (13 milj) in Colatia (16 milj) in na to, da na širšem območju Vitanja ni arheoloških najdb, ki so sicer ob rimskih cestah običajne. Na str. 125-126 pravi dobesedno: »Zato so se raziskovalci pretežno brez dokazovanja odločali za naselje Vitanje, ki leži v sporočeni razdalji tako od Celja // kot od Starega trga in doslej še nima pojasnjene etimologije imena«.

V nasprotju z Vitanjem je bilo na območju Stare vasi¹¹ najdenih več rimskih artefaktov, poleg nagrobnika (ki je danes v velenjskem muzeju, op. L.P.) še en kamen, ki naj bi ga baron Komorzinsky (lastnik gradu Turn pred 2. svetovno vojno, op. L.P.) oddal v Joanneum v Gradcu, pa tudi nekaj težje določljivih materialnih ostalin. Človeške ostanke zunaj pokopališč so ljudje pripisovali samomorilcem in Judom, vendar bi lahko bili tudi ostanki grobov iz starejših obdobj, npr. iz rimskega časa. Ime Stara vas po sebi asociira na starejšo naselbino, podobno kot Stari trg.

Šašel sicer omenja poskus Ignaca Orožna,¹² da bi s pomočjo Davorina Trstenjaka pojasnil izvor imena Vitanje, a ga razlaga, sodeč po pristavku, da [Vitanje] »še nima pojasnjene etimologije imena«, ne zadovolji. Orožen načne vprašanje z imenoslovno zanimivega izhodišča, ki ga pa potem zavrže.

V ilustracijo Orožnova dikcija v izvirniku:

Der Name Weitenstein, in den ältesten Urkunden genannt Wittenstein, wurde den hiesigen Felsenschlössern, dann aber auch der darunter liegenden Ortschaft beigelegt

¹¹ Govor je o terasi pod cerkvijo sv. Martina, kjer je danes naselje Šmartno s Tavčarjevo in delom Kajuhove ceste. Op. L.P.

¹² Orožen, Ignac. *Das Bisthum und die Diözese Lavant. VIII Teil. Das Dekanat Neukirchen*. Im Selbstverlage des Verfassers, 1893, str. 375 ff.

und wird derselbe ohne Zweifel aus dem hiesigen slovenischen Ortsnamen Vitanja gebildet worden sein. Da ich in der alten Pfarrmatrik diesen Ortsnamen auch V'tanje geschrieben fand, meinte ich, dieser Ort heiße eigentlich, wie so viele Gegenden in der slovenischen Steiermark Tanja oder v Tanji (in der Tanja). Auch die Bedeutung des Wortes Tanja oder Tajna, d.i. Mysterium, Geheimniß, aber auch locus abditus, absconditus, ein verborgener, versteckter Ort, schien meine Deutung zu rechtfertigen.

V prevodu:

Ime Weitenstein, v zelo starih dokumentih imenovano Wittenstein, se je navezovalo na tukajšnje skalne gradove, potem pa tudi na pod njimi ležečo naselbino in se je brez dvoma izoblikovalo iz tukajšnjega slovenskega krajevnega imena Vitanja. Ker sem v stari župnijski matični knjigi našel zapisano tudi ime V'tanje, sem bil mnenja, da se kraj pravzaprav imenuje kot toliko krajev v slovenski Štajerski Tanja ali v Tanji. Zdelo se je, da tudi pomen besede Tanja ali Tajna, t.j. misterij, skrivnost, pa tudi locus abditus, absconditus, zakrit, skrit kraj, potrjuje [‘opravičuje’] mojo razlago.

V naslednjem odstavku pa Orožen demantira svojo pravkaršnjo razlago in s spremembo optike – »Jedenfalls richtiger als diese Deutung«, *Vsekakor bolj pravilna kot ta razlaga* – uvede razlago Davorina Trstenjaka, po kateri naj bi bila pravilna oblika imena *Vitanja*, genitiv *Vitanje*, ime ženskega spola. Občasno rabo oblike *Vitajna*, tož. *Vitajno*, pripisuje premetu *nj* v *jn*. V dokaz navaja več primerov iz slovanskih jezikov s korenem *vit*, tako staroslovanski *vit*, *vitati* za habitare, *vitalnica* za habitaculum, malorusko (=ukrajinsko) *vitnaty* za zadrževati se, rusko *vitat* za stanovati, potemtakem *Vitanja* za habitaculum, mansio, gostišče. Nemški vitezi naj bi temu slovanskemu/slovenskemu korenu potem dodali končnico *-stein* (dobesedno: kamen), ki je pogost primer pri nemških imenih gradov.

Trstenjakov postopek ne more skriti duha časa, v katerem je nastal, t.j. poudarjenega iskanja slovenskih/slovanskih

korenin in povezav. Šašel pa se, kot izrecno pove na začetku članka, ne želi spuščati v jezikovne debate; na tem mestu se zadovolji z ugotovitvijo, da tudi Orožnovo pisanje ne locira rimske poštne postaje Upellae v Vitanje.

Jože Hudales se v članku v Našem času posveti Šašlovemu članku in tam predstavljena dejstva ponovno priključijo zavest ter dodatno osvetli. Spomni na velenjskega rojaka Milana Ževarta, ki je v žal neohranjeni nalogi že l. 1949 omenjal možnost, da so Upellae stale nekje na območju Velenja. Ževart je kot domačin razpolagal z več podatki s terena: s tem, da je bil kamen, ki ga je Komorzinsky predal Joanneumu, najden več sto metrov zahodno od mesta najdbe nagrobnika, do opisov najdenih opek in keramike na terasi v Šmartnem okrog Ograjenškove hiše ter oznake »Gaugerc« za to lokacijo, za čimer bi se lahko skrivalo mesto, kjer so obešali.

Največ prostora Hudales posveti iskanju jezikovnih sorodnosti, iz katerih bi bil mogoče slediti nastajanju imena Velenje. Nit ga vodi od slovenskih oz. slovanskih do nemških besednih sorodstev, pa celo do latinskega »Upilio« za pastirja, od pastirja po Lapajnetu¹³ (»Beseda izhaja morebiti od 'veles' – pastir«), Bezlajeve »velne« (krčevine), »velenjaka« (pašnika, ki so ga pastirji prihranili najzgodnejšemu od njih ob binkošti), preko srh. »velenice« (pastirskega oblačila) do nemških korenov »wolle-n« (hoteti, a tudi volna), »wellen« (valovi) in »wallen« (kipeti). V spregi omenjenih izrazov s češ. »vlno« in poljsko »welno« sklepa na ovčarstvo kot na gospodarski temelj naselbine. V oči mu pade morfološko-fonološka sorodnost imen Upellae in Lubela, pa tudi možnost sekundarne lokacije v hribovju na severnem robu.

Teme se Hudales loti še enkrat – devet let pozneje v Šaleških razgledih št. 2 (prim. op. 4). Opozori na takrat razširjeno, v monografiji »Velenje« kolportirano, vendar zmotno mnenje, da na tem koncu rimsko obdobje ni zapustilo

¹³ Ivan Lapajne. *Zgodovina štajerskih Slovencev*. Ljubljana 1884, str. 307

globljih sledov. Pod »tem koncem« razume – glede na takratni obseg občine Velenje – tudi najdbe štirih rimskih kamnov v Šmartnem ob Paki in opek v Gorenju, pa obstoj vicinalnih cest med Velenjem in Šoštanjem ter na Basališču.

Marko Snoj¹⁴ piše v članku *Slovenska zemljepisna imena v luči etimologije* o nastanku krajevnih imen pred naselitvijo Slovanov takole: *”Substratna imena so nastala v enem od jezikov ljudstev, ki so pred Slovani naseljevala vzhodne Alpe in ozemlje ob Muri. Ob prihodu Slovanov na področje današnje Slovenije in zamejstva so tu prebivali romansko govoreči prebivalci, ki so nasledili Kelte, na zahodu tudi Venete, Karne in še kako drugo ljudstvo, ti pa neko še starejše indoevropsko ljudstvo, ki so jih včasih enačili z Iliri, danes pa jim bolj neopredeljeno in bolj previdno pravimo paleoevropski substrat. V času naselitve Slovanov so bili na ozemlju današnje Slovenije verjetno še ostanki zahodnogermanskih Langobardov, ki so se leta 568 pod vodstvom kralja Alboina iz naših krajev preselili v Italijo.”*

Paola Korošec¹⁵ pravi, da se je »večina prebivalstva umaknila v težje dostopne kraje in si zgradila pribežališča (Ajdovski Gradec pri Vranju, Ajdna, Hrušica, Rifnik itd.) z obrambnimi in stanovanjskimi objekti ter cerkvami“. Za staroselce je postal umik v nedostopnejše kraje življenjska nuja: naši predniki do njih niso bili nič manj neprijazni kot pred njimi Langobardi, Goti, Huni, Kvadi ... Tako so v hudih požarih zgorela utrjena mesta Poetovio in Virunum (pred 570), pa Celeia in Emona (pred 587).

¹⁴ Snoj, Marko. *Slovenska zemljepisna imena v luči etimologije*. <https://centerslo.si/wp-content/uploads/2015/10/Snoj.pdf>, pregl. 10.6.2021

¹⁵ Korošec, Paola. *Alpski Slovani/Alpenslaven*. ZI FF, Ljubljana, 1990, str. 11-15

Snoj¹⁶ povzema domnevo o nastanku imena Velenje po Ottu Kronsteinerju¹⁷, ki ga vidi v osebнем imenu priče (Uuelenô), kar bi dokumentirani začetek zgodbe postavilo v 9. stoletje; Kronsteiner »Uuelenô« izvaja iz glagola »veleti«, tj. ukaz/ov/ati, hoteti. Velenje naj bi prvotno pomenilo »Velenje selo«, torej naselbino nekega Velena. Etimološki slovar slovenskega jezika ugotavlja »manj jasen« izvor imena Velenje in navaja tri različice zapisa v 13. stoletju – Weln, Welan in Belan – in prav toliko možnih razlag (str. 296). Pred tem so nastale domneve, da gre pri slovenskem imenu za navezavo na ime boga Velna. France Bezljaj¹⁸ je skušal njegov izvir poiskati v slovenskih/slovanskih korenih – šlo naj bi za "sledove neke alpsko-slovenske toponimične baze, ki se nam je ohranila v apelativu "velna" (krčevina, "posekana hosta za požar") – to možnost bi na pomenski ravni podpirala ledinska imena v neposredni sosesčini: Laze ("požar, večkrat obsejan"), Trebuše, v katerih se skriva koren "trebiti", in zdaj potopljene Preloge ("neobdelana njiva"). V podporo domnevi o slovanskem izvoru navaja še krajevno ime Velenje pri Kraljevu v Srbiji in poljsko Wielenie, omenjeno 1508. Snój pa se (str. 450-451) distancira od možnosti, da tiči v osnovi imena Velenje »velna« v pomenu krčevina z obrazložitvijo, da za trditev ni neposrednih dokazov, pa tudi nastanek imena iz »velenjaka« v smislu pašnika se mu zdi manj verjeten.

Upellae

Pozornemu opazovalcu pade v oči dejstvo, da obstaja v Šaleški dolini več imen, ki kažejo očitno sorodnost. Jedro sorodnosti je zlog /el/, ki ga uvaja soglasnik /p/ (pel), pozneje pa /b/ (bel) oz. /v/ (vel). Tej skupini črk sledita samoglasnik in/ali soglasnik /n/. Praktično nemogoče je, da bi do takšne

¹⁶ Snój, Marko. *Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen*. Modrijan – Založba ZRC, Ljubljana, 2009, str. 450-451

¹⁷ Kronsteiner, Otto. *Die Alpenslawischen Personennamen*. Wien, 1981, str. 79

¹⁸ Bezljaj, France et al. *Etimološki slovar slovenskega jezika IV*. ZRC SAZU, Ljubljana, 2005, str. 296, 450 in 451

sorodnosti prišlo po naključju: dosti bolj verjeten je njihov skupen izvor, ki ga domnevamo v imenu **Upellae**. Na območju Vitanja, kjer so to poštno postajo pretežno domnevali starejši zgodovinopisci, takega toponima ni, kot tudi ni rimskih najdb. Še na prvi pogled morda nepomemben detajl: na zemljevidu se cesta odcepi proti Colatiu *pred* Celeio, tj. *zahodno* od nje, kar traso proti severovzhodno ležečemu Vitanju pravzaprav izključuje.

Omenjena sorodnost se pojavlja v treh toponimih: imeni **Velenje** in **Lubela** označujeta naselje in gorski hrbet na severnem oz. severovzhodnem robu doline, ime **Velunja** pa vodotok pod zahodnim delom severnega roba. Velenje leži najnižje, na prvi in drugi rečni terasi, Velunjski graben sega od dna doline na drugo teraso in čeznjo, Lubela pa predstavlja del samega severnega roba doline. Ime potoka **Velunja** je za pričujoči namen manj zanimivo: če mu še v srednjem veku pravijo »Bellen« (1336) ali »Wellen« (1381), je moral samoglasnik /u/ v današnji obliki imena nastati pozneje z diferencialno funkcijo, t.j. zato, da so lahko razlikovali potok od naselbine.

Razprostranjenost teh imen navaja na sklep, da se je prvotno ime uporabljalo za poimenovanje pretežnega dela severnega oz. severovzhodnega dela doline. Še več, verjetno je, da je ob osnovni lokaciji v dolini obstajala tudi višje ležeča, »rezervna« lokacija, ki so jo staroselci imenovali z istim imenom in je nastala kot zavetišče, kamor so se umikali. Za to domnevo govori več dejstev:

- najprej tistih nekaj rimskih najdb (keramika v Škalah, pa rimski nagrobnik in opeke pod šmarško cerkvijo, v trenutku najdbe katastrsko v Stari vasi),
- Jaroslava Šašla videnje trase rimske ceste, ki da je vodila skozi Plešivec in mimo Metulovega vrha proti Šmiklavžu, predstavljene v članku »Upellae – Vitanje?«, ter
- mesto odkritja ostankov starokrščanske bazilike in mitrejskega svetišča na Graški gori, ki jih Peter Petru

omenja v knjigi *Zgodovina Slovencev*; ostaline so po njegovi nenadni smrti ostale neraziskane do danes.¹⁹

Lubela

Domneve, da obstaja povezava/kontinuiteta med imenom **Upellae** in **Lubela** oz. **Upellae** in **Velenje**, se lotimo najprej z nekaj osnovnimi podatki o jezikovnem dogajanju v času prvega zapisa, tj. v izvirnem jeziku zapisa – latinščini. Rimljani so obstoječa krajevna imena, kadar so seveda do njih prišla, prevzeli brez sprememb ali le malo spremenjena. Ime Upellae ni opisne oz. povedne narave kot imena, ki so jih sveže nastalim krajem podeljevali Rimljani sami: Ad Pirum/Summas Alpes – Hrušica/Vrh Alp, Ad Fluvium Frigidum – Pri mrzli reki, tj. pri Vipavi oz. Hublju ipd. Za zdaj prevladuje domneva, da gre v primeru Upellae za sicer latinizirano, a starejše ime bodisi keltskega, bodisi še starejšega, ilirskega oz. protoevropskega izvora.

Latinščina ni poznala stalnega poudarka, ampak je bil ta premičen oz. na predzadnjem (tretjem) zlogu besede, n.pr. Romanus, Romanorum, izg. /ro'ma:nus/, /roma'no:rum/ (poševnice označujejo zapis izgovora, opuščaju znotraj besede sledi poudarjeni zlog, dvopičje pomeni dolg samoglasnik). **Upellae** so potemtakem izgovarjali, kot se je pisalo, /u'pe:lae/ (neskrbni približek /upelaj/ oz. /u'pelaj/), to je s poudarkom na zlogu /pel/. Dvoglasnik /ae/ je, kot rečeno, obrazilo za imenovalnik množine ženskega spola, torej so bile Upellae - podobno kot Jesenice ali Trbovlje - množinski samostalnik.

Do Cicerona (106 pr.n.št.– 43 pr.n.št.) so se dvoglasniki izgovarjali tako, kot so se pisali, v našem primeru torej zaporedno povezano /a/ in /e/.²⁰ Od Cicerona dalje se je izgo-

¹⁹ Petru, Peter. »Arheološka obdobja«. *Zgodovina Slovencev*. CZ, Ljubljana, 1979, str. 86

²⁰ <http://www.cnrtl.fr/etymologie/le>, pregl. 14.11.2011

vor začel – postopoma in v geografskem oziru neenakomerno - spreminjati, tako da so kasneje skupino /ae/ izgovarjali kot /æ/ oz. kot širok /ɛ/. Ime **Upellae** bi se takrat lahko izgovarjalo /u'pe:le/ z možnostjo redukcije zadnjega samoglasnika v polglasni /ə/ zaradi nepoudarjenosti, čeprav je treba računati tudi z možnostjo, da se je ohranil izvirni /ae/ ali /a/.

Odprt ostaja še začetni /L/, ki ga domnevni izvirnik ni vseboval. Latinščina sicer ni poznala določnih členov, v vulgarni latinščini se pa od Plauta (254–184 pr.n.št.) dalje raba kazalnih zaimkov, med njimi kazalnega zaimka "ille", približuje rabi oz. funkciji, ki so jo dobili določni členi v poznejših romanskih jezikih - v francoščini edninska "le", "la", v italijanščini "il", "la" itd.

Tako je iz

ille Upella-e (/ile upela-e/)

mogoče izpeljati – v oklepajih so domnevno opuščeni glasovi/znaki –

/(**il**)(**e**) **upel(l)a-e**/, torej /**lupela(-e)**/ (ob strani puščam možnost „volčje planine“); od tod je do /**lubela**/ samo še ne prav dolg korak, ki iz nezvenečega /p/ naredi zveneči /b/.

Omenim naj še, da se je »ille« razen v anaforični situaciji (ponavljanje začetnih besed v vrsticah) uporabljal tudi s konotacijo oddaljenosti, torej v smislu »tisti«, »oni«. V našem primeru bi to impliciralo delitev območja Upellae na »**te** (bližnje, tukajšnje, spodnje) **Upellae**« na prvi rečni terasi (Stara vas, ki je do šestdesetih let 20. stoletja po katastru segala vse do Šaleka) in na »**tiste** (oddaljene, zgornje) **Upellae**« (»**Lupellae**«), ki so ležale na planinskem severnem robu doline, tj. na območju, kjer je Petru našel ostanke svetišča in ki leži v neposredni sosesčini Lubele.

Velenje

Pri poskusu rekonstrukcije nastanka imena Velenje se podobno kot pri imenu Lubela najprej opremo na koren

besede z značilnim zlogom /eI/, ki ga uvajajo /p/, pozneje /b/ ali /v/, sledita pa mu samoglasnik in/ali soglasnik /n/. Pri tem pade v oči nedoločenoost, bolje: polivalenca samoglasnika, ki sledi skupini /eI/ – pojavlja se enkrat kot /e/, drugič kot /a/, tretjič kot /ei/ oz. (v izg.) /aj/, četrtič iz zapisa (zaradi nepoudarjenosti?) izgine itd. Morda je ravno ta »nedorečenost«, »neurejenost« znak za njegovo posebno, domnevno dvoglasniško naravo. Za to bi govoril obstoj več simptomatičnih razlik:

- najprej razlika med nemškimi oblikami **Wöllan, Wöllänä, Welein** itd., kjer sta samoglasnika različna; za razliko od nemškega načina zapisa se v slovenski varianti pišeta oba samoglasnika kot /e/, kar to razliko prikrije, potem
- razlika med nemškimi oblikami in slovensko obliko **Velenje** in navsezadnje
- še danes različen izgovor slovenske oblike: velenjski /ve'le:nje/ z ozkim /e/ in »ljubljski« /ve'lē:nje oz. ve'le:nje/ s širokim, kvazi dvoglasniškim /ɛ/.

Očitno oba jezika čutita določeno posebnost, drugačnost samoglasnika v drugem zlogu, le da jo artikulirata vsak po svoje.

Možno je, da so na predslovanski/predgermanski toponim vplivali (pra)germanski jezikovni mehanizmi. Pragermanska faza v razvoju nemškega jezika traja nekako do leta 750 n.št., realno zgodovinsko ozadje našega primera pa bi bilo obdobje gotskega kraljestva (488-536 n.št.), podaljšano za čas Langobardov, ki so mu sledili in ki se konča z letom 568 n.št., ko so se odpravili v Padsko nižino; selili so se postopoma, tako da se obdobje stikov podaljša do konca stoletja, ponekod celo v obdobje po nastopu Karla Velikega leta 768. Več kot sto let skupnega življenja pa že predstavlja interval, v katerem je lahko prišlo do medsebojnih kulturnih, jezikovnih itd. vplivov med deloma romaniziranimi staroselci (njih sledi so se ohranile v imenih, kot so Vlah, Lah, Laško

itd.) in Germani, tako tudi do »germanskih primesi, ki jih je prinesel vpliv delavnic za potrebe vojakov rimskega limesa v 4. in 5. stoletju«. ²¹ Od morebitnih zgodnejših, a kratkotrajnejših stikov (npr. z občasno stacioniranimi vojaškimi posadkami, med vojnimi pohodi ipd.) tega ni pričakovati.

Med drugo nemško oz. germansko premeno (zweite Lautverschiebung, na prehodu iz pragermanščine v Althochdeutsch) ²² iz glasov /p/, /t/, /k/ nastanejo /f/, /s/ oz. /ç/, /x/. Če zdaj izvirnik

/u'pe:lɛ/

izpostavimo temu jezikovnemu mehanizmu, dobimo iz /u'pe:lɛ/

/u'fe:lɛ/,

ki ga od /u've:lɛ/ ločuje samo zvonečnost zadevnega soglasnika.

Premena ploziva /p/ v frikativ /f/ ali /v/ obstruentски značaj uvodnega soglasnika sicer ublaži, vendar ga tudi ohranja. Ker se /v/ kot začetna črka pojavlja tudi v slovenski verziji imena, smo morali ime prevzeti po že izvedeni premeni, kar pomeni, da je do slednje prišlo najkasneje v drugi polovici šestega stoletja, ko so naši predniki prispeli na območje današnje Slovenije. Hkrati se spremeni mesto poudarka: v nastajajoči nemščini je poudarek praviloma na prvem zlogu oz. na korenu besede. Nemška verzija imena – Wöllan – se za razliko od slovenskega Velenja še danes naglaša na prvem zlogu, t.j. pred /l/. Ker je – bil – v tem primeru /u/ nepoudarjen, bi bil zato hipotetično izgubljen/opuščen - in do rudimentarne oblike /ve:le/, /ve:len/ spet le korak, ki vodi od nezvonečnega /f/ do zvonečnega /v/. Slovenska verzija v nasprotju z nemško ohranja poudarek na drugem, predzadnjem zlogu, kar bi govorilo za to, da je v njej še živ spomin na

²¹ Paola Korošec, op.cit., str. 15

²² http://www.freidok.uni-freiburg.de/volltexte/2075/pdf/Erlaeuterungen_zur_mhd_Grammatik.pdf pregl. 14.10.2011

predgermansko obliko imena – kljub temu, da se je ime več sto let zapisovalo samo v nemščini.

Vpliv slovenščine na razvoj imena vidim razen tega predvsem v dodajanju značilnega sufiksa */-je/*; ne gre tudi izključiti možnosti, da je to povzročilo selitev poudarka na predzadnji zlog. V slovenščini je končni */-je/* precej pogost; njegova funkcija je nadgrajevanje izhodiščnega pojma v zbirnik z večjo, a nedoločeno količino istopomenskih pojmov (vodovje, vejevje, goščavje), lahko pa označuje tudi širše geografsko območje, npr. nižavje (za razliko od enostavnejše „nižave“), višavje ipd. Prav tako so pogosti toponimi s končnico */-je/*. Pojavljajo se v dveh velikostnih redih: kot imena krajev – ob Velenju še npr. Zagorje (v nem. Sagor, tj. brez */-je/*), Brezje, Kozje, Prevorje ..., ki pogosto implicirajo izvor (»za goro«, »brezovo naselje« itd.), in kot imena širših geografskih območij s skupnim imenovalcem, praviloma vodotokom (Podravje, Prekmurje, Zasavje ...). Oblikovanje slovenske verzije krajevnega imena, ki ga danes poznamo kot **Velenje**, se je sklenilo ravno z dodajanjem obrazila */-je/* starejšemu besednemu korenu.

Na koncu lahko samo ponovim: upajmo, da bo kdaj kje kaj izkopanega, kar bo potrdilo hipoteze, grajene na zgodovinskih dejstvih in na jezikovnih mehanizmih. Najbližja naslednja priložnost: gradnja avtoceste proti Slovenj Gradcu, ki bo vodila ravno čez Graško goro. Svojim prednikom smo dolžni vsaj predhodno snemanje trase s sodobnimi radarskimi oz. laserskimi tehnikami.

Na zahtevo avtorja članek ni lektoriran (op. ur.).